

Têkôşer

Hejmar 43

Adar 1989

Têkoşer : Kovara Têkoşer, yekitiya Karker û Xwendekarên Kurd li Beljika
Navnişan : rue Bonneels, 4 - 1030 Bruxelles
Navnişana Postê : B. P. 33 - Zellik
Tel : 02/230.89.30
Buha : 50 F.B.
N0 bankê : 426-3144071-85 - K.B. - Belgique
Berpîrsiyar : M. Nêzih Yalçin
Komîta nivîskariyê : Dêrweş, Nêzih, Pervin

N a v e r o k

Siyaseta nijadkujiyê li Kurdistanê	Dêrweş	3
Hikûmeta Beljik alikari dişine Kurdistanê	Dêrweş	4
Deklarasyona Konferansa Stockholmê		5
Bijîkîn Bê Sinor li Kurdistanê	Dr Pierre Harzé	6
Kurd di têkoşina duhu û sibe de	Sahînê B. Sorekli	9
Sâsi : Nedi û Danestan (S. B. Sorekli)		13
Diroka Kurdistanê di Ansiklopêdiya Islamê de (XVI), Zargotin û bêje (2)		14
Rêzimana kurdi (XVI), Pronavê kesin Celadet Bêdir Xan û Roger Lescot		21
Helbest : Helebçe	Amed	24
Xebata me		26

S o m m a i r e

Politique de génocide au Kurdistan	Dêrvêch	3
Le gouvernement belge envoie de l'aide au Kurdistan	Dêrvêch	4
Déclaration de la Conférence de Stockholm		5
Médecins Sans Frontières au Kurdistan	Dr Pierre Harzé	6
Les Kurdes dans la lutte d'hier et d'aujourd'hui	Chahin B. Sorekli	9
Erreur : conte de Nedi et Danestan (Ch. B. Sorekli)		13
Histoire du Kurdistan dans l'Encyclopédie de l'Islam (XVI), Folklore et littérature (2)		14
Grammaire kurde (XVI), Le pronom personnel	Dj. Bêdir Khan et R. Lescot	21
Poème : Halabdja	Amed	24
Nos activités trimestrielles		26

I n h o u d

Beleid met volkerenmoord in Koerdistan	Dêrvêch	3
De Belgische regering stuurt hulp naar Koerdistan	Dêrvêch	4
Verklaring van de Conferentie te Stockholm		5
Artsen Zonder Grenzen in Koerdistan	Dr Pierre Harzé	6
De Koerden in hun strijd, gisteren en vandaag	Chahin B. Sorekli	9
Vergissing : Het verhaal van Nedi en Danestan (Chahin B. Sorekli)		13
De geschiedenis van Koerdistan in de Encyclopedie van de Islam (XVI), Folklore en Literatuur (2)		14
Koerdische spraakkunst (XVI), Het persoonlijk voornaamwoord	Dj. B. Xan en R. L.	21
Gedicht : Halabdja	Amed	24
Onze driemaandelijkse activiteiten		26

Siyaseta nijadkujiyê li Kurdistanê

Dérwêz

Gelê me di bin rewseke dijwar de diji. Li Kurdistanâ bakur (T) zor û êskence bi awaki dijwar tê kirin. Ev zor û êskence herwêha li penahendêne Kurdistan ku ji ber nijadkujiya Iraqê revine ji dibe. Rejîma Iraqê, Baas, siyaseta xwe a dijwar di hember Kurda de hê ji berdewam dike.

Zor û êskencen li Kurdistanâ bakur di vê dema dawi de ji qalibê xwe derket û ne tenê di rojnamên Tirkî de, lê li Ewropa ji bala rojnaman û televizyon û radyoyan kisand.

Li derdorê Sêrtê seyê beredayî hestiyen merivênu ku ji aliyê leşkerê Tirk bi koman hatine kuştin û veşartin dêrxiştin. Ev qetliam ji aliyê Atilla Durak, serekê SHP li Sêrtê ji hate gotin.

Li bajarê Cizirê, gundê Yesilyurt (navê Kurdi nizanim, bibexisin), serbazê leşkerê Tirk Binbaşı Tayyar Caglayan, bi zorê gü bi gundiyan da xwarin.

Hans Göran Frank, yek ji koma Parlementerên Danimarki, berî çend mehan çûbû Tirkîye û Kurdistanê. Li Kurdistanê, wî li rewşa penahendêne Kurd ên di kampan de nêri û ji rewşa wan re "zindanên vekiri" got.

Kurdênu ku revine Kurdistanâ bakur hêvi dikirin ku zarok, jin û pîrên xwe ji bombêne kimayî biparêzin, xwe avêtin bextê dewleta Tirk û Iranê. Li aliyê Tirkîye, li Kurdistan, bi hatîna xwe posman bûn û gelek ji wan bêrepaş vege riyan û ji xwe re li parêzeke din geriyan. Yênu ku li nav "sinorêne dewleta Tirk" man di rewseke xirab de ne. Dêrdê birçibûn, paqiji, nexwesi û mirinê giran bû. Ew di nav felaketê de dijin. Cidayî pir û jinêne nexwes, 500 zarok nexwes in û bi mirinê re şerr dikan. Ta niha ji 130 zarok mirine. Yek ji nûnerên Kurde kampan, Ekrem Mayî, li ser vê yekê weha dibêje : "Ber deriyê çadira bijik (doktor) tiji merv e. Nexwes pirr in lê bijik du kes in. Du kes bo me, 15.000 kesan, karin ci bikin ? Di vê zivistana dijwar de daran nadîn me. Elektrik hatiye birrin, av nine û leşkerê Tirk ji nahêle ku em bixwe ji derdê xwe re li çareyekê bigerin. Dêriyên kampan kilit in, dora me bi têlorgî û leşkerê Tirk girtî ye. Em ne di kampan de, lê di zîndaneke vekiri de ne".

Berî çend mehan, İbrahim Aksoy, Parlementerê Kurd ê Meletiyê (ji partiya SHP), li civîneke Parlementa Ewropa pêşneyara xwe di derbareyi pîrsa Kurda de got. Pêşneyara wî ev bû : "divê ku mafênu Kurdistan ên bingehin li Tirkîye bêne qebûl kirin". Ev gotinêne wî wek brûskê li Tirkîye belav bûn. Berî ku dewlet û generalên Tirk dest bavêjin vê pîrsê, partiya wî bixwe, SHP, ku xwedi giravi "sosyal demokrat e, ew di nav xwe de mehkeme kir û ji partiyê bo du salan dêrxişt. Bi vê yekê "sosyal demokratên tirk" disa dan xuya kirin ku ew di derbareyi pîrsa Kurda de bi qasi müyeki ji ji dewlet, parlament û generalên xwe ferq nabin.

Ibrahim Aksoy, di hevpeyvinêkê bi rojnama Hurriyet re de, ewha got : "Eger parlementerek nikaribe ditinêne xwe bi awaki vekiri bêje, di nav partiya xwe de tuşî zimangirtinê bibe û ji aliyê dewletê bê têhqîb kirin, kes nikare ne di wê partiyê de û ne ji di wê dewletê de ji demokrasiyê qal bike. Kurd hene û kes nikare vê rastiyê inkar bike. Roj bi kilsê nayê siwa kirin. Hin "ronakbir" mesela Kurda wek nexwesiyeke, wek kolera dibinin. Ez ji van merivan re ne "ronakbnîr" lê merivêne nexwes dibêjim".

Hikûmeta Beljîk alîkariî dişîne Kurdistanê

Dérwès

Wezirê Flaman, André Geens, proja Navenda Navnêtewi a Flaman û Têkoşer, di derbareyi penahendên (multeci) Kurd li Kurdistanê de qebûl kir. Wezareta Beljiki a Alikariya Pêşveçûnê (Ministerie van Ontwikkelingssamenwerking) bi awakî resmî alikariya 2.000.000 frankên beljiki qebûl kir.

Ji salan û vir dê, gelê Kurd li Kurdistana jêr (Irak) bi çekêن kimyewi tê qirkirin. Bajarê Halabce, beri niha bi salekê ji aliyê rejima faşist hate bombekirin. 5000 kes hatin kuştin, zêdeyi 12000 kes birindar bûn û zêdetiri 100.000 kes ji hem ji Halabce, hem ji ji derdorê, ber bi sinorén nêz revin. Bi vê bûyera dilsewat Halabce ji di dirokê de cihê xwe digre.

Rojêni pêy nijadkujiya Halabce, radyo, televizyon û rojnamên cihanê nûçe li pêy nûçe ji Kurdistan didan. Xuyayê ku ji bo ku nûçe li ser Kurdan bêñ wêşandin, kuştin û êşkence li ser wan pêwîst e ! ....

Lê ev nûçe paş demekê qedîyan. Meriv dibêje ku Kurd ne li vê cihanê lê li cihanekê din dijin û haya tu kesi ji wan nîne. Lê ji aliyê Kurdan em nikarin vê yekê bêjin. Kurd hem li Kurdistanê û hem li derveyî welêt ewê Halabce jîndar bikin. Ewê nijadkujiya Halabce her sal nalet bikin.

Li hêmi welatên Ewropa xebata alikariya penahendên Kurd li Kurdistanê çêbû. Li Beljik ji, paş xebateke dûr û dirêj, alikariyekê diravi hat qebûlkirin. Bi vi diravî ewê beşekî nexwêşxanekê li ser sînorê di navbera Kurdistana jêr (Iraq) û Kurdistana rojhilatek (Iran) de û cihê dibistanekê ji bo zarokên penahendan bêñ ava kirin.

Ev proje û qebûlkirina wê ji aliyê Têkoşer, Navenda Navnêtewi a Flaman (V.I.C.) û endamê Parlementa Ewropa, dost û hevalê Kurda Willy Kuypers di 8.3.89 dê, bi riya civineke çapê hate ilan kirin. Ev civîna çapê a yekem e ku li Têkoşer bixwe çê dibe. Rojnamevan, nûnerên komelên giring û nûnerên Parlementa Ewropa û Beljika beşdari wê bûn.

Televizyona flamanî BRT di 17 Adar de 15 dêqîqa li ser vê civîna çapê û rewşa Kurda bernamékê wêşand. Eyni bername ji aliyê radyoya flamanî ji hat wêşandin. Gèlek rojnameyên flamanî ji li ser wê nivisi.

c/o Kurdiska Riksförbundet
Box: 45205, 104 30 Stockholm/Sweden
Tel: 08/ 668 60 60

Deklerasyona Konferansa Stokholmê

Bi serpereştiya Federasyona Komelên Kurdistanê li Swêdê ji 8 welatên Ewrûpayê 9 rêxistinê demokratik yên kurdan di rojê 13-14-15.01.1989'an de ji bo cara yekem li Stokholmê li ser pirs û problemên jêrîn hatin ba hev:

- 1) Sedemê hatina kurdan bo Ewrûpayê;
- 2) Rewşa karker, penaber, jin, zarok û ciwanêñ kurd li Ewrûpayê;
- 3) Rewşa çapemenî û kultura kurdî li Ewrûpayê;
- 4) Li Ewrûpayê rewşa rêxistinê demokratik yên kurdan û pirs û pirsgirêkên hevkariya di navbera wan de.

Ji Swêdê bi navê Wezîrê Biyanîyan û Wezareta Kar Lars Gunnar Eriksson, bi navê "Svenska Kommitten för Kurdernas Rättigheter" (Komîta Swêdî ji bo Mafêñ Kurdistan) û "Rädda Barnen" (Rêxistina Parastina Zarokan) Tomas Hammarberg, parlamenteñerê Partîya Sosyaldemokrat Hans Göran Frank, seroka "Invandrarverket" (Daîra Biyanîyan) Christina Rogestam û nunerên partîyêñ sîyasi yên swêdî beşdarî Konferansê bûn. Nunera Partîya Sosyaldemokrat, silav û daxwazêñ serketinê yên serokwezîrê Swêdê Ingvar Carlsson gîhand Konferansê.

Tev beşdararan piştgirîya xwe bo Konferansê û têkoşîna gelê kurd xuya kirin.

Di dawîya Konferansê de ji bo çareserkirina problemên kurdêñ li Ewrûpayê, ev bîryar hatin girtin:

- 1) Ji bo danûstandinê, bi navê "Komîta Konferansa Kurd-Stokholm" komîteyek hat avakirin.
- 2) Ji bo xurtkirin û berdewamîya hevkariya di navbera rêxistinan de bîryar hat girtin.
- 3) Ji bo çareserkirina problemên kurdêñ li Ewrûpayê wê salê carekê konferanseñ bîcive.
- 4) Konferans piştgirîya xwe bo tevgera rizgarîxwaz ya li her çar parçêñ Kurdistanê, dîyar dike.
- 5) Konferans piştgirîya xwe bo berxwedanêñ girtîyêñ kurd dîyar dike.
- 6) Konferans ji alî İraqê ve qirkirina gelê kurd bi çekêñ kîmyayî bi tundi protesto dike.
- 7) Konferans polîtîka muhacirkirî:a gelê kurd protesto dike.
- 8) Konferans bala dengê giştî yê cihani dikşîne ser neheqîya li ser kurdêñ Li Elmanya Federal û li Hollandayê dijîn, ku li van welatan hebûna kurdan wek grûbek netewî û serbixwe nayê nasîn û kurd ji piranîya mafêñ ku bîyanîyêñ din hene, bê-par in.

Rêxistinêñ ku beşdarî Konferansa Stokholmê bûne:

Federasyona Komelên Kurdistanê li Swêdê; Malbenda Rewşenbirîya Kurdî - Engilistan; Enstituya Kurd li Parisê; Federasyona Komelên Karkerêñ Demokratêñ Kurdistan (KKDK) - Elmanya Federal; Têkoşer - Belçika; Nevendîya Kurdistan - Arnhem/Hollanda; Komela Kurd li Arrhus - Danîmarka; Akademiya Kurd li Elmaya Federal; U.K.S.Y.E - Berlîna Rojava

Bijîkêñ Bê Sînor li Kurdistanê

Dr Pierre Harzé

Pêşgotina Têkoşer

Rêexistina sérbiwxê ya beljiki "Médecins sans Frontières" yan "Arts Zonder Grenzen", ango Bijîkêñ (doktor) Bê Sînor di kovara xwe ya llon 88 de gotareke dirêj ku ji çar rûpelan pêk hatiye li sér Kurdistanê nivisi.

Ji bo ku me vê nivisê gelek hêja dît, em beşêke wê ya mezin werdigerinin kurdi. Piştî pêşgotineke dirêj li sér diroka Kurdistanê ya kevn û nuh, têvi nêxše û wêneyên cihê, Dr Pierre Harzé ewha dibêje :

Dewlêmendî

Eger ev ali, ji sedêma serr, li paşıya meydanê hattibe hiştin ji, bê gûman Kurdistan navçeyekê gelek dewlêmend e, ji aliyê tebii, çandi û abori.

Tebiet hergav mîvanan hîyran dihêle. Xwesikbûna ciyayên wê yê birûmet û hov weka wê tu neye. Em sas nebin gava ku hin dibêjin ku Bihişa (cennet) cihanê di vê beşa goma Dicle û Firatê de ye.

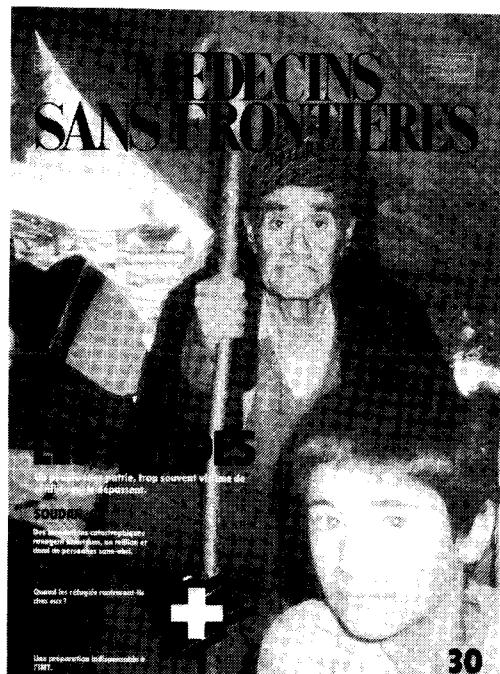
Ev navçê gelek dewlêmendiyê wê yê abori hene.

Weka ku me li jor got, xezineyên petrola Kurdistanê yek ji sedemên sereke yên perçekirina wê bû. Lê di zewî (erd) de maddeyên din ên xam ku dikarin bêne dêrxistin ji hene. Zewî nemaze di navçeyên zirai de gelek sin e. Sedêma vê yekê iklîmê wê yê xwes û kartekirina (tesir) bas ya Dicle û Firatê ye. Navçeyên Kurdistan yên ku ji aliyê abori balkêş in ji aliyê welatên ku perçekê ji wan stendine têne bi kar anin. Gelek niştiman-perwerên kurd hergav bala me dikişinin ku eger ew karibin hemi navçeyan ji nuh de yek bikin, ewê hemi mercen (sert) pêşveçünêke

abori bigihêjin hêvdû.

Candekê sérbiwxê

Cand dêwlemendiyekê ku nirxê (qîmet) wê ji aliyê mantiqi bi zorê tê pivan e. Ew nayê bazar kirin, lê dinamizma gelekî bixwe pêşan dide. Meriv prîcar dibihise ku wêlateki bê çand tu jîndariya wi tu neye. Eger ewha be, Kurdistan bi jîndari û dinamîzmê difûre. Her bes ji jîna ciyakî adetên wê hene, weka pêmahiyên (tradisyon) gelek hûr ên zewacê. Dawet hergav roja Inê çedîbin, ji bo ku ev roj weka ya

30

çêtirin ji bo pêwendiyên cinsi tê ditin. Bûk, bi pejirandina her du alian, ji aliyê siwanan tê revandin û anîn heta mala merivên zavê. Em neyên xapandin, jin di jîna rojane ya kurdî de roleke ne piçük dilize; ew ruyê xwe nagire û bi awaki aktif besdar dibe bûyeren civaki. Heta di nav têvgerên niştimanî yêne vêşarti de ji xuya ye ku gotina jinan heye.

Halabca

Di dirêjayiya van hest salên dawin, ku tê de serrê Iran û Iraqê fireh bû, de nûçeyên vê navçeyê pîrîcar ber bi plana duyemin hatin avêtin. U hêvkariyên ku di navbera dêwletên şerker û partiyên kurd ku dijî rejîma dijminên wan têkoşînê dikin hatin imza kirin de meydana şetrêncê ya navçeyê hin bêtir tev li hêv kir. Lê, li gel vê qasê, pîrsa kurdî bi têvayiya xwe vekîri dimine. Trajediya Halabcê û encamên (netice) wê li vira ne ji bo ku vê rastiyê binin bîra me.

Bê gûman, emê tucar jimara rast a qurbanan nizabin, lê ew bi hezaran bûn ku li wê derê jîna xwe hişt.

Du rojan pistî êrisê, Partiya Yekiti Nîstimani, bi riya serokê xwe Mirza Talabani ku di serdana (ziyaret) Londonê de bû, bangeki şand hemi cihanê ji bo alikariyê.

Médecins Sans Frontières tavil pêşneyar kir ku heyeteke lénérinê, ku bi xwe re 300 kg dermanên pêwistîyên yekemin bibe, bisîne wê derê.

Heyeta tibbi ku ji Dr Jacques De Milliano (MSF-Hollanda), Dr Réginald Morels (MSF-Beljik) û Mirza Dirk Dons, ji laboratwara toksikoloji ya Zaningehe Gent (Prof. Heyndrickx) di 23 Adar de ji Brukselê diçe Tehranê.

Di 25 Adar de, ew diçin eniyê, bajarê Halabcê û gundê Anabê, û li wê derê gelek nimûne ji bo têhlîkîrinê distinîn.

Rojên paştir ji bo serdana kesên ku nexwesxaneyên navçeyê tije kirine têne veqetandin. Ev ji bo nûnerên me derbêke mezin e, nemaze ku ew xwe bijîkîn rojavayî yêne têne, ku çûne wê derê, dibinin.

Şehadeta wan gelek giran e û bê tu gûman isbat dike ku çekên şimik bi awaki gelek fireh dijî sivilan hatin bi kar anîn.

Şehadet

Li ber giraniya rewşê, em biryar distinîn ku opérasyonêkê pêk binin ji bo şandina dermanên taybeti (xusûsi)

ku ji bo birindarên van çekan bi kar tê. Berê şandina heyetê, civîneke çapê tê çêkirin, û tê de réxistina me, ji bo cara yekemin di diroka xwe de, bê nezelali, bikaranîna çekên şimik mahkûm dike.

Stendina biryara me zor bû, ji bo ku me zanî bû ku ev celeb şehadet, eger bêali be ji, dikarı bû ji aliyê yek ji şerkeran bi awaki fireh, ji bo propaganda xwe, bi kar bê. Lê, bi zelali xuya bû ku em diviyan bi bilindi û xurti tiştên ku me ditin bêjin û tu gûman li ser rastiya bûyeran nehêlin.

Heyeteke din Brukselê di yekê Nisanê de berda û, pistî çend rojan, sê ton derman teslim kirin bijîkîn irani ku birindaran derman dikirin. Ev şandina dermanan, ku beseke mezin ji pêre wan ji aliyê hikûmetên Beljik û Luksemburgê hat dayin, bas hat ditin û hişt ku em pêwendiyên bas bi berpirsiyaren Iranê re bikin. Dermanine din, pistî çend rojan, hatin şandin, weka hergav tevi ekipeke tibbi.

Ev hîyet, di vêgerê de, ji me re da zanîn ku li Başûrê

Rojava yê Iranê bi hezaran penaberên (multecî) kurd ên Iraqê hene.

Ji bo ku piraniya wan ji navçeyên gazkiri bûn, ew diviyan ku çiyayê xwe berdin ji bo ku bilez bigihêjin zewiye Iranê.

Penaber

Komisyona Bilind ya Penaberan ya Neteweyên Yekbûyi ji me re hevpeyvinêkê bi karbidestekî (memûr) bilind ê iranî yê Wezareta karêñ hundir pêk ani. Em gelek şas bûn gava ku wî zû pejirand ku MSF xebatêkê ji bo van penaberên ku di gelek kampan de, di dirêjayıya sinora Iraq û Iranê de, hatine ciyandin bike.

Ji me re demeke hinêk dirêj diviya bû ji bo ku em ji desthilatan (otorite) re bidin têgihajtin ku em naxwazin pistgiriya bernama wan ji bo penaberan bikin bê ku ekipênen me bixwe li cihê kar bin. Pişti ku me vê astenga dawin rakir, destûr ji min re hat dayin ku ez bicim wilayet-

ta Kurdistan û Azerbaycana Rojava, bi hogiriya bêpirsiyarên netewi û yên HCR (Komisyona Bilind a Penaberan).

Me di dawiyê de dizanî ku Komara İslami bi van hezaran Kurdên Iraqê çi kiriye, û me baş dizanî ku ev høyet rengdêreke (sifet) wê ya istisnai, di welaletki ku tê de rêxistinêne fermî (resmi) tu gotina wan tu nêye de, hebû.

Di dêkoreke sihri ya ci yayêñ hişk û golên sîn de, em bi pêşewaziya (istikbal) baş a desthilatan û ya gelheya Kurdên Iranê, ji bo alikariya van penaberan, şas man.

Rêxistina iranî ku bi pêkanîna kampan xerîk (mijûl) dibû di çend rojan de pêwistiyêñ bingehi dabin (temin) kirin (kon, ava vexwarinê, xwarin, battaniye, pêkanîna idari û hwd.). Jin di nav vê gelheya ku hin di bin derba bûyeran dê bû û ku hestê (his) wê yê perisaniyê gelek kûr bû de hêdi hêdi ji nuh de pêk dibû.

Merivê biêş

Pişti vê serdanê, Waliyê Azerbaycana Rojava pêsnêyar kir ku çend ekipênen MSF di gundêñ Piranşar û Serdeşt de, ku tê de heşt kamp hene, bêñ bi cih kirin.

Gelek kes vê projeyê na-pejirinîn, ji bo ku Iran ne layiqa pistgiriya me ye.

Ev tişteki vekiri ye ku xebata me ji bo pistgiriya kesen ku, netewahiya (cinsiyet) wan yan welalet ku ew tê de ne çi be, ji bo wan alikariyekê tibbi pêwist e ye.

Ji Irani yan Iraqi dürtir, em dixwazin alikariya merivê ku dêşe bikin.

Ev mantiq bixwe ye ku, ji derveyî her tehlil yan hesasiyyetekê rezanî (siyasi), dihele ku em bi xurti bikaranîna çekêñ simik mahkûm bikin (adîditina bikaranîna vê celeba çekêñ simik li meydana sêr tehlikeke gelek rast e, û divê ku em diji wê agahdar bin) û ji bo alikariya hêja ku gelheyen irani ji bo pêşewaziya penaberên kurd ên Iraqê dîkin li çepikan bixin.

Kurd di têkosîna duhu û sibe de

S. B. Sorekli

Gotinek heye, dibêje : Büyerên dirokî xwe pirrcar dîkin. Hin meroû û netewê ji büyerên dirokê fêri dersan dibin û tevdêran çêdîkin, ku di ducarkirina bûyereke dirokê de bêtarêne carekê li serên wan qewimîne xwe ducar nekin. Lê hindek meroû û netewê ji hene, yên ji dest wan nayê der tevdêran bikin, ji dirokê nikarin fêri dersan bibin, loma rastecap sille li rûyêwan dikevin û bi ducarkirina bûyereke dirokê re bêtarêne têyên serên wan ji ducar dibin, lê pirr caran bi sêwêyeke ji berê bêtir.

Ji ber ku gelê Kurd di diroka nêzik de ne xwedan dêwleteke serbixwê bûye, bo vi geli bingehêne rézaniyê bi sêwêyeke zanyari nikaribûne werin danin. Serhildanên Kurdan hêza xwe ji sêri bêtir ji dil girtine, ev ji ne weqa xirab e, lê tiştê xirab ew e, ku tevdêr û planêwan ji ne ji sêri, lê ji dil hatine der,

loma qe bi ser neketine.

Di pirtükên diroka nûjêna ya welatên Ereban de, dema di derheqê serhildaneke wan de tê nivisandin bi rûpelan pêsnâ wê serhildanê dibe û zaroyê dixwine digihê baweriyeke, ku ev serhildana êdi bi serketiye, lê dû heyecan û bikarhanina peyvokên pêsnê, di rûpela dawîn de peyva bê oxir 'Lê' bi niskan ve tê holê, hemi tiştên di rûpelan pêsin de dide hêlekê û hêqiqeta tahl dide zarok (wek : ... êris kîşandin ser dijmin, bi sedan ji wan kujtin, bi sedan dil girtin û li herderê bi hezaran xelkê me pist wan girtin û têkoşeran xwe bêrdane bajêr û ala me rabû jor, ... lê gihiştina hêzeke dijmin ji paytextê welêt, hindikbûn û kevinbûna çekan û xayıntiya filan kesi bû sedema şikestina serhildanê, ...). Ev 'Lê' ya tenê bo netewên perîşan û bêçare di dirokê de dikare pirrcar bibe.

Di destpêka sêdsala 20an de, ji ber ku di nav Kurdan de hêjmareke layiq ji rezan û akadêmikên niştimanperwer tunebûne, fersendêne gellek hêja ji dest netewa Kurd filitine û çekirina weliteki bi dewlet bo Kurdan nikaribûye di hebûne keve. Dû kutabûna Serê Cihanî yê Duwem rêxistin û partiyen Kurdan, yên kêmzêde sêwenû, wek Partiya Demôkrat ya Kurdi, hêdi hêdi hatine holê. Di navbera 1960 û 1985an de hêjmara rêxistin û partiyen xwe bilind kir. Ewêvan rêxistinan damezirandin, bê guman bi pirraniya xwe, kêsên fidakar bûn û ji gelê xwe hêj dikirin, lê mixabin ji dest tunebûna bingehêne rézaniyêke kurde niştimanperwer, ku bikaribe ji rêxistinêkê re bibe him, berpirsiyarên rêxistinênu di derheqê reberi, birêvebirin û nivisarên xwe de ta radeyêke pirr bilind razêke (teqlid) rêxistinê Erebin û Tirkan kirin û dûvre xwe ta stuyêne xwe di démagojiya marksizmê de nimandin, teoriya marksizmê, bi zanibûn, an bê zanibûn, ji xwe re kirin qulpek, bêyi ku bikaribin ev teoriya kompleks li goreyi realizma gel û welatê xwe analiz (tehlil) bikin û bêyi kirina hesabeki ji faktoren "geopolitik" yên hêvîrkê re. Ancam ne tenê ji dûre-

hevûdinbûna rêxistinan û gel bû, lê herwêha ew bû, ku partiyên mezin, ya rast, seroketiya partiyên mezin neçar diman pirr caran di pratikê de ji teoriya partiyê bi dûr kevin. Tecrûbeya bi rehmeti Mustefayê Barzani hê li ber çavan e û dikare li vir weke nîseyekê were dayin. Rexnekirina seksan gelleki hesan e. Hin merovên Kurd bi rehmeti Barzanî, têv hemi fidakariya wi súcdar derdi-xin, lê xweziya mesele bi vê hêsanîyê bûya. Rastî ew e, ku idyolojiya partiyê sedema her tiştî bû.

Di ew demên, ku endamên şoreşekê derbeyên mezin li dijmin dixin de teori xwe dide hêlekê û ji bo sedemên atifi gel bi pirraniya xwe pist wê şoresê digire, lê tistê heri gring ew e, ku gel di rojên xirab yê şoresê de pist serdarên wê şoresê bigire. Pistgirtineke wisa ji dikare tenê were holê, ger serdariya şoresê bikaribe gelê xwe fêhm bike û ji gel derkêve. Eger gelê Kurd li pirraniya hêlén Kurdistanê ji ber bindestiya xwe, xwe negihandibe radeyekê bo bikaribe seroketiya şoreşekê bizê, pêwist e seroketiya şoresêku bi navê wi geli diaxife bikaribe wi geli têbigihine û têgihandina geleki ne bi sloganan e, ne bi çekirina sevên Newrozê li Ewropa û ne ji nivisandina belavokên rotini ye. Têgihandina geleki divêt li ser himên rastiyê, realizmê, dirok û rewşa welateki û ber her tiştî, bi amadebûna gel were holê. Ta nuha têgihandineke wisa nehatiye holê li Kurdistanê.

Dem çareka dawin ya sedsala 20n e. Heke merov

bi şêweyeke objektiv, bi serê xwe, ne bi dilê xwe, bi hawaki realist rewşa iroj ya netewa Kurd bide ber çavan, ti guman namînin, ku ew rewşa yeke pirre xirab e (belê ew li hin besan ji ya ber 20 salan bastir e, lê xwebêj ne ew e, ku rewş yek e baş e). Gelê Kurd bi pirraniya xwe hê nizane bi zimanê xwe bixwêne, dezge-heke radyo ye bi zimanê Kurdi tune, ku di eynî demê de xwe bigihîne guhêne Kurden hemi besen welêt û rêxistin û partiyên Kurdan hê iroj ji pirraniya weşanên xwe bi zimanên Tirkî, Erebi, yan Farisi çap dîkin, û pirraniya van nivisan ne nivisarên objektif in, bêtir yê rotin û demagojiyê ne. Gellek merovên me hê tênegihîstine, ku rewşa Kurd û Kurdistanê yeke bi serê xwe ye, angoyek nikare bibêje, ku di şoresa Rûsyâ, yan Cezayir, yan Kûba, yan Filistinê de wisa bû, loma em ji dikarin wek wan bikin. Rewşa Kurdistanê di cihanê de yeke taybeti û pirre dijwar û tevlihev e, ji ber wê ji idyolojiyekê bi serê xwe divêt, idyolojiyekê ku bikaribe ji heqê tiştan derkêve û layiqî doza Kurd ya nemaze be (xwebêja vê gotinê ne ew e, ku em ji tecrûbe û

saşetiyên yê din dersan negirin). Li milê din, divêt partiyên Kurdan dû daxbünnê gelê Kurd yêndasalan edi têbigihêne ku ew şastiyeke pirre mezine, dema rêxistineke Kurdan pista xwe bi welateki ku bi xwe dagirkêre Kurdistan e grêde. Erê, xwe grêdana bi yeki ji van dêwletan re ji neçariyê (mecburi) ye, lê zû-dêrêng, wek tecrûbeyên dîrokê didin zanîn, zirara vê xwegrêdanê ê karê wê bêtir be. Tenê ger ev rêxistina Kurd ji wi dêwleti xasüktir û zanatir be, belki ji wê rêxistinê re ta demekê xwegrêdanekê wisa bi süd be. Ta roja iroj tistikî wisa hê ne li südê netewa Kurd, ne ji li südê partiyekî xwegrêdayî bûye (bê guman hin rêxistin ê peyva 'xwegrêdan' nêpejirinîn. Peypa hevalti, yan yeke din ê werin bi karhanîn, lê mixabin praktikê bas xuya kiriye, ku peyva 'xwegrêdan' ya rast e).

Li vir, û têvi tiştên di dêrheqê gelê Kurd de hatini gotin, divêt were gotin, ku gelê Kurd hêrdem hazir e bo rizgarkirinî Kurdistan hemi fidakari bika. Milleti Kurd ji hemi hêzakanî siyasi waqilitir e. Bo ev millet rewşenbir divên, ku wi şas nekin, wi goreyi waqii Kurdistan û

daxwazî ew millet pêşva bibin. Ev gotina ya Şêx Ezêddin Husêni ye (hevpeyvîneke tev bernama Kurdi, ya Radyo 2 EA, Sydney, IX, 88). Di ey尼 hêvpeyvinê de Şêx Ezêddin dide zanîn, ku daxwaza gelê Kurd herdem serxwebûna Kurdistanê büye û vî geli tu caran negotiye, ku ev bes, yan ew bes divêt rizgar bibe, lê wî rizgarbûna hemi Kurdistanê xuya kiriye. Şêx Ezêddin herweha xuya dike, ku "mefhûmî xudmuxtari", yanê daxwaza otonomi, di nivê sedsala 20an de ketiye ferhenga Kurdi û divêt ev bêjeya ji terhengê rabe; ku dù tecrûbeşa çend salan ew xwaztina otonomi bo gelê Kurd bi zirar dibine. "Yan divêt ev millet bo rizgarkirinî Kurdistan şerbika, yan li malê xu rûne, ..." dibêje Şêx Ezêddin.

Nuhâ em werin pirsa dêmagojiyê û avêtina semsa-qan ji Yeketiya Sovyêt re. Cawa gundiyeke bi can û bêhn hêwl dida, bo axayê xwe ji gundiye din bêtir razî bike, da ew wî û ne yeki din bike wekilê xwe, xuya ye hin partiyen Kurdistan ji ey rola standine, ku belki Yeketiya Sovyêt ruxsetê bide yê heri "şîrhalal" bo bibe partiya Komunist ya Kurdistan, lê yeketiya Sovyêt, ne tenê bi mîjiyê xwe diponije, ew herweha di dil de ti hest bo Kurdistan tune. Ev ji ne xirabiya Yeketiya Sovyêt e, lê bêçarebûn, nêzantî û li-pasmayina Kurdan e (ta iroj Yeketiya Sovyêt hê rênedaye, ku partiyekî komunistî Kurdistan hebe).

Serok û bêpirsiyarên rêxistinê Kurdistanê bi xwe ji dizanîn, ku siyaseta cihanê edi hatiye guhertine, ku mar-

ksizm bi xwe ji nuha ketiye qonaxêke (merheleyeke) nû. Tev vê ji sêweyê rezaniya wan, bi taybeti sêweya nivsarêni di rojname û bêlavokêni wan de nehatine guhertine. Encama vê ew e, ku nifse nû, ciwanen bi siyaseta Kurdi mijûl, ew ji, ne tenê sas têyên terbiya kirin, lê herweha di dêrheqê pratika rezaniya cihana iroj de li paş dimînin û bêyi bizanibin têyên xapandin. Wisa bêtanren li ser netewa Kurd li sîna ku kêm bibin, heku diherin bêtir dibin û serpêhatiyen dirokê yê xeddar xwe ducar û dehcar dîkin.

Wa ye peymana aşitiyê dû serê hest salan di navbera Iran û Iraqê de têye imzakirine, lê tistê mat ew e, ku li cihanê ne rojnameyek, ne raporeke radyo, ne ji yeketî têlvisyonê behsa Kurdan dikê ye, gerr di quncikeki de behsa wan bibe ji, wek leskeren xwefros (mercenaries) têt kirin. Li milê din, yek ji şerten yekem yê herdu dewletan ew e, ku ew "Kurdên hêvûdin li dij hêv bi kar neynin" (Rojnameya Sydney Morning Herald, r. 9, 11/8/1988). Belê, wek Berêz Celal Talbani dibêje (hevpeyvîneke tev Bernama Kurdi, Radyo 2EA, Sydney :

VIII, 1988), rëwsa Kurdistanê pirr zehmet e, hêzên cihanê yê gewre li dijî guhertina xeriteya cihana iroj in, welatêni cihani bo mesleheta xwe naxazin iroj pişt Kurdan bigirin, û gellek gels û astengê din ji hene; lê merov neçar dibe bipirse, ma gelo çawa hêzên Kurdistanê Iraqê peymanekê tev Cumhuriyeta İslami imze dîkin û tev wan dibin heval, bêyi ku di peymane de bikin sert, ger rojekê imzêkirina peymanekê aşitiyê tev Iraqê hebe, divêt ew ji têde besdar bin ?!!!

Siyaset û sêweyênu ku ji hêla partiyen Kurdan de ta iroj hatine bikarhanîn divêt werin guhertin : Ger partiyen Kurdistanê, bi taybeti ewen di şerde, naxwazin xwuna gele Kurd ji vir û sunve bê süd birije, welatê Kurdan bê amancine bi kelk bisewite, pêwîst e stratêjiyekê bi şerû binê xwe ve nû di rêxistinê wan de were holê.

Partî û rêxistinê Kurdan divêt :

* Li xwe rexneyan bigirin û bi sêweyekê objektîv li bersi-

va vê pirsê bigerin : Cîma ta iroj rewşa gelê Kurd weqa xirab maye (û cîma partiya di pirsê de nikaribûye rewşê weqa ji berê bastir bike);

* Şasetiyyen hatini kîrin bipêjîrinin û wan ducar nekin;

* Nifşen iroj û sibê bi terbiyake realiste niştiman-perwêre, welatparêz û pêşverû xwedî bikin û ramana yeketiya gelê Kurd û welatê wî li nik wan avdin;

* Xwe û gelê xwe nêxapînin;

* Ramanên ji serên wan mezintir li sün bihêlin û lingên xwe qasî berra xwe drêj kin;

* Dest ji dêmagojiya kevnesalan û razek-kirinê (teqlid) berdin û xwe bigihînin siyaseta cihanê ya iroj;

* Gorê hêvüdin nekolin,

* Xwe di nav gel kin, gel fêri xwendinê kin, adetên xirab ji nav gel rakin û bibin bêşek ji gel (yan na, bila bi navê gel neaxifin);

* Kurd û Kurdistanê di pratikê de bikin amanca yekem.

Ta nuha tékoşina gelê Kurd wek trimbèleke di qûmê de ketibe üksê ye, kêm-zêde di sûna xwe de batanaj dikêye. Yekcaran hebki pêşve diçê, lê ba û bahoz û hoqîşa li pêş wê disa li sûna bêrê vêdigerînin. Kes nizane xurist ê kengê ba û bahozê rawestîne, baranê bi ser wî erdi de bibarîne, gihê li ser qûmê kesk bike û rêya hoqîse hişk bike. Dibe ku ev şertana qe ji neyên ! Loma pêwist e di ev trimbêla kêtî korta qûmê

de guhertinêñ mezin werin holê. Motora wê divêt were nûjenkirin, lastikên goreyi sertê qûmê pêwist e werin siwarkirin, sofêrén wê divêt xwe fêri ajotina nav qûmê û hilperikandina hoqîşan ke, û siwarêñ di trimbêlê de divêt herdem hisyar bin, da bikaribin, ger hewce kir, xwe zû ji trimbêlê bavêjin û wê serbijor gérkin, bo pasve vênegere. Tenê wisâ, trimbêl û rêwiyan dikarin xwe bigihînin şenahiyê.

Divêt em xaniyê xwe li ser hîmêñ ku bapirêñ me kolaye ji nû ve û goreyi rewşa iroj lêkin. Divêt em xwe biguherin û nû bikin.

(IX-88)

Jinên kurd li Kobanî, dêsta Sirûcê, Kurdistanâ Sûriyê

Şası : Nedî û Danestan

Di hejmara buhuri dê, me çirokeke xeyali ya Sahinê Sorekli, Nedî û Danestan, di rûpel 20-23 dê wêşandi bû. Mixabin, di her du stûnên pêşin ên rûpela 21 de têvliheviyekê mezin çêbû. Em ji bo vê yekê ji niviskar û xwendevanan buhurandina me hêvi dikin û li jêr van stûnan, ango "bûn, ku Şerif Paşakî ..... tiştek li sér mafê me ji hêbe", rast dikin :

derdiketine, yên ku sas û mat dikirine sér û piling û di çavêwan dê yar û neyar li hev dixistine, heta yekcaran sér li pêş çavê sér dibûye rûvi û rûvi dibûye sér. Dûvre ji nav dêvên rovi û çeqelan keleboxeke gewravin derdiketiye, ku herweha navê SUPER, ango : SUPERKELEBOX, lê büye, û ew ji rovi û çeqelan ji xwe re dikirriye. Wisa ji sér û piling bû büne bindestên rovi û çeqelan. De êdi nizanim ger pêwêndiya çiroka sér û pilingên Nêdiyan û vê çirokê bi hev re hebîn, yan na. Lê ez sérê kurdelalê xwe neêsinim; em disa vegeerin sérê Beran û Meraqê.

Me got sérê heyşt salan ê rawestiya. Peymana astiyê, ronahiya çavênik pîrika xwe, ê li bajareki weliteki Arovabihata imze kirin, lê wek hercar Nêdiyan disa pîrr dabûn, lê tiştek nestandibûn. Tevi ku yek ji grîngtiriyen sedema sérê herdu welatan li ser Nêdiyan û welatê wan bû ji, ne paşakî wan, ne axeyek, û ne ji sérpartiyekî wan li ser maseya imzakirina peymana astiyê hebû, û ji ber ku, wek min ji sérinê xwe re got, Nedî û Danestan yek ji sedemên sérê Beran û Meraqê bûn, yek ji bendên yekem yên peymana astiyê ji ew bû, ku karbidestên herdu welatan Nêdiyen hev li dij hev bi kar neynin.

Lê Nedî weqa bêçare ji nebûn, delalê pîrika xwe. Ji wan hejmareke ne bicük li welatên Arova dijin. De êdi hejmara rast kesek nizane. Di hin pirtûkan de 50.000 e, di hinan de 500.000 e, di hin arşivan de nizimtir e, di hinan de bilintir e. De van camêran û çejinan pîrr aciz bûn, ku şerif Paşakî wan ji li paş quncikeki maseya peymana astiyê ê rûnenîsta, loma bûn pizot û ji rêxistinên xwe xwezztin ku tiştek were kirin. Berpirsiyaren rêxistinên Nêdiyan, wan mîrxasan, otobês girtin, û çawa bo şevêna roja xwe ya netewi, ku bi navê Nûro, yan Newro, yan Niro dihate binavkirin, meroj li hev dicivandin û dihanin şevêna xwe, wisa ji kes û nekesen xwe li hev civandin û bi sedan otobêsan beren xwe dane ew bajarê Arovî, li kuderê peymana astiyê ê bihata imze kirin. Berpirsiyaren rêxistinên Nêdiyan, weqa fidakar, zana û dilpak bûn, ku di cih de li hev kirin, ku hewceya sloganen cuda û alên partiyan bo vê munasebetê nake. Ew ê, 9.000-10.000 ji wan, tev li mîydana bajêr bisêkiniyana û bi dengeki bangkirana: Em ji hene ! U ji ber ku em hene, divêt di peymana asti de tiştek li sér mafê me ji hêbe.

Dîroka Kurdistanê di

- XVI -

VI- Zargotin û bêje (2)

2- Dêma nuh

Dawiya şerrê cihanê yê yekemin ji bêjeya (edebiyat) kurdî re vêjiyaneku ku hin ji dewam dike da. U ev ji bi saya gelek rojname û kovarênu ku izn da niviskarênu cuhan ku helbestan xwe biwesinin û ramanan (fîkr) xwe yêne netewi û cîvaki pêşan bidin (li infra, Presse binêre).

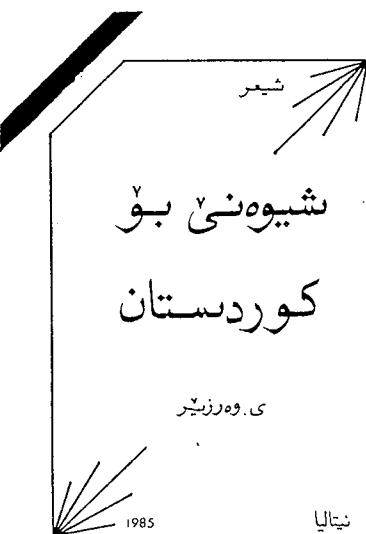
Gelek zor e ku merv helbestvanenê vê nûjêniyê ku ji 1920 heta rojên me dajo bibijêre.

Di çîrisina ronakbiri ya Silêmaniye, paytexta rast a Kurdistanâ Iraqê, de em berê herkesi Piremêrd (1863-1950), navê dêrewin ê Haci Tewfiq, bijimêrin. Bira (fîkr) wî taybeti bû, xebatkereki newestiyayı, rojnamevaneki ku salên dawin ên jîna xwe da bûn nasandina xweskûna wîlêt, zimên, dirok û bêjeya kurdî bo cuhanen kurd ku jê gelek hez dikir. Bêkesê gelek hesas, Faïq Abdallah (1905-48), bê rawestan cuhanan han didan (teswîq dikir), xebat û xwendinê, hezkirina wîlêt û qencbûnê

li ba wan ges dikir. Ziwer, Abdallah Mihemed (1875-1948), ku tije lirizm û hesasiyet bû xweder (tebiet) û xaka (erd) netewi distiran.

Goran, Abdallah Suleyman (1904-63), yek ji mezinîrîn helbestvanen kurd ên iroyin bû. Wi têseyen (awa) qalibkirî û weznê klassik berdan, ji bo ku ew aligir û çêkerê şewaneyen (beyt) serbest bû, û herweha ew aligirê serbestiya ramanan û jinê bû ji; helbestvanê birêne pêşketi, wî bi awaki lirik kîmasiyen cîvaki rexne dikir.

Qani', Mihemed Sêx Abdul Kerim (di 1900 de çêbû), ji 1951 heta 1955 gelek pirtûkokênu ku her yek ji wan aliyekeji Kurdistana ku wi bi gelek evin pêşan dida nîsan dida wêşandin. Ji helbestvanen kurd ên Iraqê, em Ehmed Muxtar Caf (1897-1935; wêşana Silêmaniye, 1960), Hamdi (1878-1936, wêşana Bexdayê 1958) û yêne cuhantir, Abdul Wahid Nûri (1903-44), Dildar (1918-48, Diwan, wêşana Hewlêr 1962) û Dilzar ku di 1920 de çêbû bû û ku di 1957 de Carîkêne Baba Tahir ê sedsa-

(*) Encyclopédie de l'Islam, 1981. Wergerandin; fransizi-kurdî : Pervin

Ansîklopêdiya Islamê de (*)

la Xlmin ku hin Kurd weka helbestvanê xwe hesab dikin, nişan bidin.

Li Iranê, di dema Komara Mêhabadê de, du helbestvanê cuhan ên niştimanperwer xuya bûn : M. Hémîn û bi taybetî Abd El-Rahman Hejar (di 1920 de çêbû) ku helbestvanê fermî (resmi) bû û ku bi hezaran şewane, ji bo stirana evina welêt û azadiyê, weka Alekok (Tebriz 1945) wêşandin; di 1958 de, wi diwana çirokên bi şewane û komêdiya Beiti seremer û lasayı sag û mangesew wêşandin; û wi kurteya jînêngariya xwe (rûpel 142-85) û hin helbestan (185-222), di Kurdsîkiy dialekt Mukri ya K. R. Eyyûbi û I. A. Smirnova, Leningrad 1968 de, û wergerandineke Carikêن Xeyyam (Bérût 1968) wêşandin.

Bi kurmancî, mervî dikare Kamuran A. Bedir Xan, xwediyê şewaneyên serbest û romantik, û nemaze Cegerxwin, Şêxmûs Hesen (di 1903 de çêbû), xwediyê du diwanan : Diwanê Cegerxwin (Sam 1945) û Sêwra Azadi (Sam 1954) bijimîre; Cegerxwin helbestvanekî geleğ germ û welatparêz bû. Wi xwendina cuhanan, yekbûna hemî Kurdish dixwestin, û ji hestê (hiss) xurt ê niştimanperwîyê dûrtir diçû û rôformîn civakî yên radikal daxwaz dikirin; şewaneyên wi yên gelejmar, ku teseýen wan cihê ne, awayê wan

Dr. CELİLÊ CELİL
JIYANA REWŞENBİRİ
Ü
SIYASİ YA KURDAN

(Di Dawiya Sedsala 19'a û Destpêka Sedsala 20'a de)

piricar klassik e, lê ew dizane teknikên nûjentir ji bi kar bine. Qafiyên wan gelek dewlemend in. Ew ji aliyê Kurdên Sûriye û Tirkîyê gelek naskiri û hezkiri ye (li Ordîxanê Celil, Poëziya Cegerxwin bajarvaniyê, Erivan 1966 binere).

Lê nuhbûna mezin di jîndariya bêjeya kurdi ya Ermenistana sovyeti de, ku ew ji bi zaravê kurmancî ye, ye. Yêñ ku pêşengên vi wari bûn piraniya wan Yezidiyên kevn bûn. Ew nexwenda, derhatiyê Tirkîyê, ku dizani bûn ji rewşa xwe ya civakî ya nuh kelk bigirin (istifade bikin), bûn. Bê tu çandekê misilman û bê tu pêwendî bi ronakbirên cihana kurdi ya din re, berhemên wan piricar li seriya idêolojiyê ne, lê teseýa wan gelek tebiitir e. Ew ahenga klassik nas nakin, û şewaneyên wan sade

ne. Lîrîzm tê de kêm e. Ew evina malbat û delaliya xwendêrê distirên, weka Casimê Celil (di 1908 de büye) û nemaze Mixailê Resîd (di 1925 de büye) ku hesasiyeta wi dewlemend e. Hin ji helbestên wan ên gelek rezani (siyasi) ilhamâ wan civakî ye. Divê ku jin azad bibe, dibêje Etarê Sero (di 1906 de büye), di gelek çarikan de. Usivê Beko (di 1909 de büye) rexneya mêtîngehiya derebekî (fêodal) dike; Qaçaxê Murad (di 1914 de büye) û Wêzirê Nadirî (1911-47) yan Eminê Evdal (1906-64) hez dikin ku demen qehremani yên serrê azadiyê binin biran. Em Heciyê Cindi (di 1908 de büye) û Sêment Siyabend (di 1908 de büye), qehremanê Yekitiya Sovyeti, ku teseýeke nuh li destana xwes a lîrik a geleri Siyabend û Xecê, 1959, kir, bijimîrin. Ma-

دار

- چیزوکه شعر -

شیروکو بیکەس

١٩٨٧

moste Karlanê Caçanî, yê cuhantir, nemaze fablên la-wiran ên gelek teze weşandin. Rojnama Riya Taze ya Erivanê û diwanên cihê, ji derveyî gelek namilkeyên (brosur) piçük, van helbestvanê kurd ên Ermênistana sovyeti, ku hêmi bi zargotina xwe ya dêwlemend tiye ne, didin nasin.

Bi rasti, bitenê ji 1920 pêse (ne helbest) di bêjeya kurdî de xuya bû. Ji bo firehkirina ufuqa ronakbîrî û dêwlemendkirina takaneyê (tevayiya gotinên zimên), bi nüjenkirina wê, ronakbîrê kurd berhemên niviskarêni biyani - ji kêmayı ve perçeyen wan - wergerandin. Li Sûriye û Lubnanê, wan ji fransizi, li Iraqê ji ingilizi û erezbi, li Iranê ji farisi, li Ermênistana sovyeti ji rûsi û nemaze ji erezni wergerandin. Bi vi awayi trajêdiyên Shakespeare, The Tempest, ji aliyê Cemal Nebez (Bexda 1957); çirokên Voltaire, Zadig, ji aliyê Moh. Eli Kurdi (Bexda 1954); rûpelên Victor Hugo, Gavroche; yê

Daudet, les Etoiles; yan ên Anatole France, ji aliyê Zaza, ji xwendevanê kurd re hatin pêşkes kirin. J. Nebez ji Le Manteau de Gogol (Bexda, 1958) wergerand. Lê nemaze ew Kurdên sovyeti ne ku wergerên niviskarêni rûs : Pûskin, Gorki, Tolstoï yan Lermontov, bê ku em Lenin û Stalin ji bir bikin, û erezni ne : Abovian, Tumanian, Isahakian û hwd. Navêni sereke yê wergerên ku em rasti wan têv in : C. Celil, H. Cindi, E. Evdal, Q. Murad, N. Esed, T. Murad. Hin ji hin ji berhemên xwe rast bi rast bi erezni dinivisin, weka C. Celil, E. Evdal, Nadoyê Xido Mehmedov û geleken din.

Li Iraqê, gelek niviskarêni nasandina zanyari (ilmi) hatin wergerandin, weka Dr. Haşim Dixirmaci, Naci Ebas, mutexessisê wergerandina çirokên rîwiyên ingiliz ên kewn li Kurdistanê.

Di warê bêjeya safi dê, çirok beşa ku bêtirin li zihniyet û hunera kurdî tê

ye. Di kovara Hawar de, meriv dikare çirokên Nüredin Zaza (di 1919 de büye), û fablên bi pêse yên Mistefa Ehmed Botî bixwine. Di van çirokan de, Qedri Can (di 1918 de büye) xwe ji passifizma oli û karina (iktidar) derebeki dûr dixe. Lê em bi awaki taybeti Osman Sêbri (di 1906 de büye), ku carna helbestvan e, lê ku nemaze çirokvanekî rast e û ku stilê wi jindar, sade û rast e, bijimîrin.

Li Iraqê, ku tê de ronakbir bêtir in, dirok bi Huseyn Huzni Mukriyani (1886-47) yê dêwlemend û xwedîyiê lehûrnêrinêni cihê wareki bijarte ye : Diroka miriyêni kurdi, 1929-1931; Kurdên navdar, 131; Mîrêni Soran, 1935; Kurd û Nadir Sah, 1934; Kurdên Zênd, 1934; Kurdistanê mukriyani yan Atropatene, 1938, û hwd. General Mihemed Emin Zeki (1880-1948), Kurteya Diroka Kurd û Kurdistanê, 1931; Diroka Dêwlet û Mîrîyêni kurdi di dema İslâmî de, 1948; Diroka Silêmani û qezayê wê, 1939 û du cildêni Navdarêni kurd yan ên Kurdistanê, 1945-7. Hêmi ev berhem bo erezbi hatin wergerandin. Refiq Hilmî (1961), dest bi wesandina Biranînêni xwe kir. Ji 1956, wi ew di pirtükökên sed rûpelî de weşandin û navêni wan kirin : Biranîn. Kurdistanê Başûr. Şoreşen Sêx Mahmûd (ev xebat temam ne bû). Tewfiq Wehbî, pêşengê rîzimana kurdi, 1929, 1956, dirokzaneki ku li ser Yezidiyan, 1962, rayen (esl) Kurdan û zimanê wan legerinan kiriye, 1965, e ji.

Rexneya bêjeyi bi Yûnis Resûl yan Dildar, Kamuran û nemaze Marûf Xîznedar ku,

di gotarêñ kovaran yan pêş-gotinêñ diwanan de, geleç helbestvanêñ këvn yan nûjêñ pêşkes kirine, dest pê dikê. Xiznêdar, ji derveyi Diroka bêjeya kurdi, Kës û qafiyet le şî'iri kurdi da (Rhyme and Rhythm in Kurdish poetry, Bexda 1962) jî nivisi. Cemil Bendî Rojbeyanî, wergerê erebi yê Şerefnamê di 1957 de, xwe nemaze li ser helbestvan û niviskarêñ Zengene, Kelhûr û êlên hawsê-yêñ (ciran) wan xwar kir. Eladîn Sicadi ne bitenê Diroka bêjeya kurdi (di 1952 de), Legerin li ser bêjeya kurdi (1968) û Nirxê Zaninê (1970), lê pênc cildên Gerdaniya inciyan (1957-72), ku diwanekê çirokên bêjeyî, kurteçirok, kenokiyêñ ku tê de felsefe, ol, dirok têv li hev dibin e, û Gerr li Kurdistanê (1958) jî wesan-din. Em di dawiyê de Izz El-din Rasûl (di 1935 de bûye), ji bo xebata wî li ser bêjê û zargotinê (1968), bijimêrin.

Li Ermênistana sovyeti meriv rasti rexnekerekê bêjeyî yêñ cuhan ku di Riya Taze de ditinêñ xwe yêñ ku li ser berhemêñ helbesti ku

dêrdikevin piricar hişk in ji tê. Ji wan, Mixailê Reşid û nemaze Emêrikê Sardar. Ordixanê Celil rexnekerekî geleç hêja ye. Pirtükên wi li ser Cegerxwin, Dimdim, pêşgotiyan, û gotarêñ wi li ser zargotinê vê yekê isbat dikan; wî Hêlbest (1954) û Teli Hamza, celebeke destan (1963) jî wesan-din. Lê pêşevanêñ wan ji helbestvanan këmtir in. Ew tucar di meydana xeyalê de û di ya dirokê bixwe de ji naçin; lê piraniya nivisêñ wan jîna belengaz ku ew ji berê, di dema Tirkan de, dijîyan û vejiyana rewşa wan a civakî ya iroyin pêşan didin. Di seri de, giregirê wan, û dewle-mendtire wan ji, Ereb Şemo (di 1898 de bûye) tê. Di diwana wî ya dawîn de, Berevok (Erivan 1969), mîtnê Berbang (1958), nivisa duyemin a Sivanê kurd (1935) ku ji nuh de xwend û rast kir heye. Sivanê kurd ji nuh de li Beyrûte hat wergerandin û wesan-din. Wi tê de bi awaki geleç taze û sade jîna xwe ya zarokiyê ya sivanê piçük, bûyerên xwes ên jîna êlan û ketina komunizmê nav wan pêşan dan; Jîna bextewar (1959) û

Hopo ku ne hatiye wesan-din û ku ragihana wê ye, tê de jîna Kurdan di bin rejîma sovyeti de hatiye wasf kirin. Şemo Dimdim ji (1966), ku çiroka romankiri ya destana navdar e, wesan-din. U ew ni-viskarê geleç gotarêñ li ser hemi babetên civakî yan dirokî ku bala Kurdan dikisi-nin, û ku di geleç rojnamê bi zimanê rûsi de derketine, ye ji. Eli Evdal-Rehman, di van xerikbûnên (mijûlbûn) civakî bixwe de, Xatê Xanim (1956) û Gundê Mêrxasan (1968) wesan-din; û Rehim Gazi Hisyarbûn (1960) ku tê de li ser liberxwedana Kurdên Iranê diji zorkerên wan ên Tirk yan Iranî tê peyivin wesan-din. Meriv, bi vi awayi, dibine ku romana rast, weka ku em li Rojavayê têdigihêjin wê, hin bi rasti di bêjeya kurdi de tu neye. Niviskarêñ kurd, heta li Iraqê ji, celeba çirokê çêtir digirin (tercîh dikan). Em vê nişankê bixwe ji bo şanogeriyê (tyatro) ji dikan. Li Ermenistanê, ji destpêkê, hin tecrube bi W. Nadiri, Reva jîne (1935) û A. Mirazi, Zemanê çûyi (1945), û di nézik de, İsmailê Duko, Ze-waca bê dil (1964) re çêbûn. Di hemi van rewşan de, diviya ku diji adetên kevnar têkoşin bê kirin. Li Iraqê ji, Burkan, Kiç û qutebxane (Keç û xwendêgeh) (1956); Jiri, Afret û niwistê (Jin û nivist) (1956), şanoyerîn ku di xwendêgehan de dihatin lîztin. Rexne ji di faslên komik ên şanogerîya Emin Mîrza Kerîm de hebûn. Di 1953-4 de, Goran di rojnama Jin de çend perçeyen şewane, weka Xewna xizan, Dengê mirî û hwd., ku amanca wan ji këmasiyêñ civaka iroyin dêrxinin meydanê bû, wesan-din. Lê Car gorî (1959) ya Xalid Delair

PANDA

Ahmet CANTEKÎN

şanoyekê niştimanperwêri ye. Cemal Abdul Qadir, Baba Norûz (1960), şanoyekê ji pênc pişkan (fasl) wêşand. U Zeki Ehmed Hênari, Qederê zordar Dahak (1960) wêşand. Em nêmaze Birîna res a Müsa Anter (di 1920 de bûye) pêşan bidin, ji bo ku ew li Stembolê hatiye wêşandin, tê de niviskar xizanî ú nezaniya gundiyê kurd ê Tirkîyê nişan dide. Li ser şanogerîya kurdi li Azad Kardo, The Kurdish Stage, di The Kurdish Journal, II/3-4 (1965), 13-5 de binere.

Cavkani

Eladin Sicadi, Mijo-i edeb-i kurdî, Bexda 1371/1952; Marûf Xiznedar, Oçerk istorii sobremennoy kurdskoy literaturi, Moskov 1967; Izz El-Dîn Rasûl, El-waki'iyya fil-edeb el-kurdî, Seyda-Beyrût 1967; Celadet Bedir Xan, Klasikên me an şahir û edibên me ên kevin, di Hawar, 33 (Ciri 1941), 522-30 de; Th. Bois, Coup d'œil sur la littérature kurde, di Machriq, XLIX (1955), 201-39 de; niviskar bixwe, les Kurdes : Dirok, Civakzani, Bêje, Zargotin û hwd., LIII (1959), 101-27, 266-99; niviskar bixwe, Bulletin raisonné d'études kurdes, berhem bixwe, LVIII (1964), 527-70; Emin Fewzi, Encumen Edîban-i kurd, Stembol 1920; Eli Kemal Bapir, Guldeste-i si'râ-i haw'esrim, Silêmani, 1939; Abdal Kerim Hekezi, Komela si'ir-u sa'iran-i kurdî, Bexda 1938; Refiq Hilmi, Si'ir û edebiyat-i kurdî, Bexda, I, 1941, II, 1956; Kerim Sareza, Koye û Sa'irani, Bexda 1961; Abd El-

جولانه وەی زگارخوازانەی کورد
لەخەباتیدا بۆ سەریە خوی
نەتەوايەتی و سیاسى

محرو ملاعزع
کەدویی پەکردی

Selam Hilmi û Abd El-Mejid Lutfî, Nazarat fil edeb el-kurdî, Bexda 1945; Marûf Xiznedar, Aghani Kurdistan, Bexda 1956; Casimê Celîl, Efrandînê nvîsk'arê kôrmanca sovetîê, Erivan 1948; niviskar bixwe, Nivisark'arê kôrmanca sovetîê, Erivan 1954; niviskar bixwe, Nivisark'arêd k'ôrdayê sovetîê, Erivan 1957; Kaçaxê Murad û C. Celîl, Efrandinêd nvîsk'arêd k'ôrdêd Ermênistanêye sovetîê, Erivan 1961.

C- Wêşana kurdî

Kartêkirina (tesîr) wesanê di jîna netewi û çandi ya geleki de bingehî ye. Di vê babetê de, pêşveçün û guhertinê wêşana kurdî pêşveçûna rêzani (siyasi) ya Kurdan nişan didin. Ji 119 rojname yan kovarênu ku hattine jimartin û ku bi awaki gelek muntazam dernakevin, hin hene ku jîna wan kurt e. Navendêne wêşanê ji Stembolê çûn bajarêne Iraqê yên cihê : Bexda, Silêmani, Hewlêr, Kerkük; yên Iranê : Tehran, Mêhabad, Tebriz; yan Sam û Beyrûte.

Piricar, ev rojname bi du ziman an. Piraniya kovaran kaniyekê gelek dewlemeden ku zaninan li ser ziman, zargotin, adetên welatê kurdî, dîrok yan coxrafya wi dide ava dikin. Meriv hîn ji tê de gêlek metnê hêlbestvanê kewn û nuh û dîtinê bas ên rexneya bêjeyî dibine. niviskarê cuhan ji xwe tê de digihînin.

Rojnamêya kurdî ya yekemîn, Kurdistan, li Qahirê, di 1898 de, ji aliye Midhet Paşa Bedir Xan û birayê wi Abd El-Rahman, hat ava kirin. Ev rojname ji Qahirê çû Genev û Folkstonê (31 hêjmar); pasê ji nuh de li Bexdayê, di 197? de, ji aliye Kemal Fuad hat wêşandin. Li Stembolê, rojnama mîhane Roja kurd ku pasê bû Hetawê kurd di 1912 de derket (3 hêjmar). Di 1916 de, Sureya Bedir Xan bi tirkî rojnama hefteyî Jin ku "Kurdistan ji Kurdan re" ilan dikir sand. Wê di 1917-8 de ji rojnama hefteyî Kurdistan (37 hêjmar) wêşand.

Di nav her du serran de (1920-45), wêşana kurdî bi rastî xurt dibe. Li Silêmani,

di 1920-2 de, Pêskewtin (118 hejmar) dêrdikêve; di 1922-3 de, Roj-i Kurdistan (15 hejmar), û ew li Bexdayê di 1973 de ji aliye Cemal Xiznêdar ji nuh de tê wêşandin; kovarêن hêfteyi Bangê Kurdistan, 1922 (14 hejmar), Bangê Hêq, 1923, rojnama fermî ya Sêx Mêhmûd (3 hejmar) û Umidi Istiqâl (25 hejmar) ku ji aliye Refiq Hilmi tê nivisin. Di 1925-6 de, Diyari Kurdistan a Salih Zeki Sahib-qran, bi kurdi, erekbi û tirkî 16 hejmarêن wê hebûn. Di 1924-6 de, rojnama hêfteyi Jiyanewê (56 hejmar), rojnama fermî ku pasê navê wê bû Jiyan, 1926-38 (556 hejmar) û Jin 1939-63, di bin idareta Piremêrd de heta mirina wi (1950), hejmarêن wê ji hezar bêtir bûn. Di 1938 de, kovara zanyari Zanisti ya Salih Quftan ku wî tê de bendêن (meqale) dîroki û bêjeyi wêşandin, lê hejmarêن wê kêm bûn; lê rojnama hêfteyi Ziban, 1937-9, ku ji aliye saredarîyê (belediye) dihat wêşandin 70 hejmarêن wê hebûn. Li Rewandizê, Huseyn Huznî Mukriyani ji 1926 heta 1932 Zari kurmanci ku nêziki 30 hejmarêن wê hebûn wêşand. Bexda, bi wêşandina kovarêن mehane yên gelek dêwlemend, Gelawêj, 1939-49, di bin idareta İbrahim Ehmed de, û Dêngê Geti-ê Taza ku ji aliye balyozxana Ingilistanê dihat wêşandin û di bin idareta Tewfiq Wehbî de bû, bû navendêke çandî ya kurdi ya gelek giring.

Li derveyî Iraqê, giring e ku em kovarêن gelek giring, ên bi tipen latini, Hawar, 1932-5 û 1941-3, 57 hejmar û ragihana wê ya bi-wêne, Ronahi, 1941-5, 28 hejmar, ku her du ji li Samê

ji aliye Mîr Celadet Bedir Xan dihatin wêşandin, û kovara hêfteyi Roja nû, 1943-6, 73 hejmar û ragihana wê Stêr ku bitenê 3 hejmarêن wê hebûn, ku ji aliye Mîr Kamuran Bedir Xan li Beyrûtê dihatin wêşandin, nîsan bidin. Ev kovar girseyeke (kitle) gelek mezin a belgeyên zargotini didin.

Li Erivanê, rojnama nîvhefteyi, Riya Taze, organa beşa kurdi ya Partiya Komunist a Ermenistanê, ku ji 1930 heta 1938 (612 hejmar) bi tipen latini dêrkêt, pase ji 1955 heta nuha bi tipen kirilik hat wêşandin. Nuha, hejmarêن wê ji 2500 bêtir bûne. Ev rojname, tevi Jin a Silêmani, nişeya xweşiktirin a dirêjbûna temenê (imr) wêşana kurdi ye.

Rewsa rézani ya nevekirî li Iranê, di navbera salên 1941 û 1946 de, nemaze piştî ilankirina komara kurdi ya serbixwe (1945-6), bû sedema bîşkivbûna wêşaneke kurdi ya dêwlemend li Mehabadê : Kurdistan, 1945-6, rojnama fermî (113 hejmar) û kovareke bêjeyi di

bin eynî navî de (16 hejmar). Hawarê Niştiman, Awar, Gir û Gali Mindalani kurd, Hêlale, bihareke tenê dit. Ji aliye xwe, li Lahicanê, Sêx Latif, lawê Sêx Mêhmûd, kovara Niştiman ku 3 hejmarêن wê hebûn, wêşand.

Pisti serr, û heta ilankirina komara Iraqê (14 Tirmeh 1958), kovar bi kurdi û erekbi dêrdikêvin. Di 1948-9 de, li Bexdayê, Eladin Sicadi Nizar (22 hejmar), û di 1957-63 de, Hafiz Mistefa Qazi li Bexdayê Hêwa (36 hejmar) diwesine. Li Hewlîrê, ji 1954 heta 1960, Gêw Mukriyani kovara nîmehî Hetaw, ku 188 hejmarêن wê hebûn, wêşand. Di bin Komarê de, li Kerkükê, 1959-62, Ray Gel (34 hejmar) û Azadi, organa Partiya Komunist a Iraqê (56 hejmar) dêrkétin. Li Silêmani, Yekitiya mamosteyan kovara mehane Bilese, 1959-60, 10 hejmar, diwesine. Di 1960 de, Roj-i nuwe, 18 hejmar, û rojnama rojane ya komunist a rézani û bêjeyi, Birwa, ji Tirmeh 1960 heta Cile 1963 95 hejmar dêrxistin. Li Bexdayê, rojnama duzimanî

دوسن

خهبات عارف

Xebat, organa P.D.K. 462 hejmar di 1959-61 de derxistin. Wezareta Karên Candi ji 1959 heta 1966, bi erebi û kurdi CARESER kirdinî kişt û kal (21 hejmar) û Wezareta Gihandinê Iraqi nuwe (24 hejmar) wesanî. Di nav sala 1960 de, avukat Omer Celal Huwaizi 69 hejmar ji rojnama rezani ya demokrat Dengê kurd wesanî. Meriv nikare Kurdistan, rojnama hefteyî, ku li Tehranê, di bin himayeta hikûmeta irani de ji Gulana 1959 heta Gulana 1963, bi 205 hejmaran hat wesanîn nebêje. Ev rojnameya gelek balkêş, ku rezani, zanyari, bêjeyî û civakî bû, bitenê li derve hat belav kirin.

Serrê xwini yê kurdî-iraqi, ji 9 llon 1961 heta 13 Adar 1970, xebata çapemeni ya kurdî kêm kir. Lè li Hewlêrê, saredarîyê rojnama xwe Hewlêr (1962-63), bi 76 hejmaran, wesanî. Li Bexdayê, di 1964 de, hejmara kurdî ya yekemin a kovara demî Tutin ji aliye sazendeya (idareta) tütin û, di 1967 de, Birayeti, rojnama rezani ya Salih Yüsifi, hatin wesanîn. Di vê demê de ye ku li Tirkîyê, bi tirkî û kurdî, hin kovarên demkurt derketin : Dicle û Firat (1962-63) li Stembolê, bi 8 hejmaran; Deng, di 1963 de û Dengê Taze ku bitenê 4 hejmaran wê hebûn di 1966 de. Ev kovar tavil hatin rawestandin û mudîren wan hatin taqîb kirin.

Dawiya serr li Kurdistanê, ji 1970 heta 1973, bû sedema derketina 29 rojname û kovarên ku 2 ji wan li Kerkükê, 6 li Hewlêrê, bitenê 4 li Silêmani, lê 16 li Bexdayê. Ev xuya dide ku paytexta iraqî di wê demê

de bû bû navenda ronakbiri û çandî ya Kurdên Iraqê. Li Silêmani, Birayeti (1971-2, 18 hejmar); Deng-i Mamos-ta (7 hejmar); Jin, ji 1971, weka dewambûna rojnameya ku ji aliye Pirêmêrd hati bû ava kirin dibe; ji 1972, kovara mehane Estêre, ji bo zarokan. Li Bexdayê, Birayeti, ragihana rojnama Ta'axi (1970-1, 18 hejmar). Ji 1970, kluba pûlberevkeran Gêti-i Pûl bi erebi, kurdî û ingilizi diweşîne. Yekitiya Giştî ya Sendikan organa wê ya fermî Hisyar-i Kirêkaran, ji hejmara 189 a Kanûn 1972, beseke wê ya kurdî hêye. Weka wesanîke salane, The Journal of the Kurdish Academy, 1/1 (1973), cildeki stûr ji 800 rûpelan ku berpirsiyare wesanî wê Ihسان شرزاد, wezirê Saredariyan, e û ku beseke wi bi erebi ye. Li Iranê, navê Rêga-i Yekiti, kovareke mehane ya hikûmeta Iranê, ku hejmara wê ya yekemin di Nisan 1971 de derket û ku hin ji bi awakî muntazam derdikeve (di 1978 de) hat ditin.

Komelê kurdî yêncihê li derve bultenê temenkurt ku carna bitenê daktîlokirî ne diwesînin. Di 1949 de, bi fransizi, Dengê Kurdistan, organa P.D.K. li Ewropayê. Ji 1958, Komela Xwendekarên Kurd li Ewropayê her sal bi ingilizi Kurdistan, bi kurdî û bi tipêñ latinî çend hejmaren salane yê Hêviya Welêt di 1963-5 de, û Ciya di 1965-7 de wesanîn. Encu-

mena (komisyon) pêsketina Kurdistanê CAK a Ingilistân bi ingilizi hejmarekê tenê ji Kurdica wesanî. Cardin bi ingilizi, yek ji çêtirin wesanîn ji vi celebi : The Kurdish Journal, ji Kanûn 1963 heta llon 1969, ji aliye Komela Xwendekarên Kurd li Amerikayê derket. Li dawiyê, bi kurdî û tirkî, Ronahi, organa Kurdên Tirkîyê li Ewropayê, ji Tebax 1971. Di 1978 de, hejmara wê ya 8min derket.

Cavkanî

Cavkanîyên Edmonds û MacKenzie; R. Lescot, La presse kurde, di Roja nû, N° 1, Gulân 1943 de; Bishop M. L. Ryan, Bibliography of the Kurdish Press, di JRCAS, 1944, 313-4 de; Sicadi, Mejo-i ...., 551-7; Nêrevan, Notes sur la presse kurde d'Irak. Publication d'un hebdomadaire kurde en Iran, di Orient, X (1959:2), 139-48 de; I. C. Vanly, le Kurdistan iraki ...., 394-5; û nemaze Cemal Xiznedar, Kurdish Journalism Guide, bi kurdî, erebi û ingilizi, Wezareta Candê, Bexda 1973, ku bi hinceta (munasebet) rabiyyeke çapa kurdî, ji bo 75 saliya rojnama kurdî ya yekemin, hat wesanîn.

(Th. Bois)

Dawî

Rêzimana Kurdî

(Zaravê Kurmancî)

- XVI -

Mir Celadet Bêdir Xan û Roger Lescot (*)

VII. Pronavê kesin (1)

131. Di pronavê kesin de sê kes, du zayend (cins) û du jimar hene. Ew weka nav tê tewandin.-

a) Pronavê kesin di awayê kirdeyî de	Nêr û Mêya yekemar	Nêr û Mêya gelejmar
Ez		Em
Tu		Hon (hûn)
Ew		Ew
b) Pronavê kesin di awayê têrkerî de	Yekemar	Gelejmar
Min		Me
Te		We
We		Ewan, wan

Nîşank. Pronavê kesin ê kesê duyemin ê gelejmar, di hin pêyikan de, teşeyên (awa) wî ên kevnar hene : Hingî (dêlva hon ku nemaze li Bêhdinanê bi kar tê), hewe (dêlva we, nemaze li

Botanê).

132. Bikaranîna pronavên kesin

Bi awakî giştî, pronavê

kesê siyemin ji bo, di hevokê (cumle) de, cihstendina her naveki ku meriv naxwaze dûbare (tekrar) bike bi kartê.

Pronavê kesin ê kirdeyî

(*) Grammaire kurde, Librairie d'Amérique et d'Orient, Paris 1970. Wêrgerandin : Pervin

(1) Di vi pişki (fasl) de, emê bitenê li sér pronavên kesin, pronavê bîrdar û pronavê hevduditîyê hûr binêrin. Pişkeki paşin ewê li sér pronavên pêşker be.

weka kirdêya lêkerên pêge-randi (yêñ ku têrker nastî-nin) di hêmi dêman de û weka kirdêya lêkerên serge-randi (yêñ ku têrker distînin) di dêmêñ tofa siyemin de bi kar tê (li bênd 142 binêre).

Nîse :

Ez têm (hatin, lêkera pêge-randi).

Ez hatim (hatin, pêgerandi).

Ez dibinim (ditin, lêkera ser-gerandi).

Di awayê têrkerî de, pronavê kesin ji bo kesandina lêkerên sergerandi di dêmêñ du tofêñ (kom) yekemîn de bi kêr tê (li bênd 185 binêre).

Nîse :

Min dit (ditin, sergerandi).
We dit (ditin, sergerandi).

Cardin di awayê têrkerî de, ew rola têrker, di eynî mercen (şert) navêñ ku vê tewandina awayi distînin de, dilize.

Nîse :

Tu min dibini.
Ji bona te.

Nisank. Ev nisandanêñ kurt li ser bikaranîna pronavêñ kesin ewê di pişkêñ (fasl) li ser Lêkera Sergerandî û Pevhatina Lêker de direjtir bibin.

133. Pronavê kesin di awayê têrkerî de rola pronavê destdaniyê dilize. Ji bo ku merv bêje hespê min, hespê te, û hwd. merv pareka destnîsandanê yan ya nebinavkirinê ya di rewşa avakiri de digihîne nav, li gora zayend (cins) û jîmara

wi, û pronavê ku di awayê têrkerî de ye dixe dû wi.

Nîse

Hespê min (te, wi, wê, me, we, wan).

Hespêñ min (te, wi, wê, me, we, wan).

Mehina min (te, wi, wê, me, we, wan).

Mehinêñ min (te, wi, wê, me, we, wan).

Bi gotinêñ ku bi pareka nebinavkirinê hatine ragi-handin, em avahiyêñ jérin dibinîn :

Hespeki min (te, wi, wê, me, we, wan).

Hespine min (te, wi, wê, me, we, wan).

Mehineke min (te, wi, wê, me, we, wan).

Mehinîne min (te, wi, wê, me, we, wan).

134. Pronavê ê

Di kesê siyemin ê yekemîmar de, û di awayê têrkerî de, pronavê kesin teşeyekê wi ya kurt ê, ji bo her du zayêndan, ku bitenê di awayêñ jérin de dikare bi kar bê, hêye :

a) Têrkera kifşdaniyê ku bi lêkerekê rast bi rast hatiye anîn.

Nîse :

Min got ê, dêlvâ min got wi (yan wê).

Ez didim ê, dêlvâ ez didim wi (yan wê).

Min da ê, dêlvâ min da wi (yan wê).

Weka ku nîseyêñ jorîn nişan didin, ê bi neçari (icbarî) tê pisti lêkera ku ew girêdayî wê ye. Ew dikare di nivîsinê de xwe ragihîne gotina ku tê pêsiya wi. Ev awayê bikaraninê ji berê bêtir dibe.

Nîse : Min gotê.

b) Têrkera kifşdaniyê ku bi daçekêkê hatiye anîn. Ew, wê gavê, hevgirtinêñ jérin tîne :

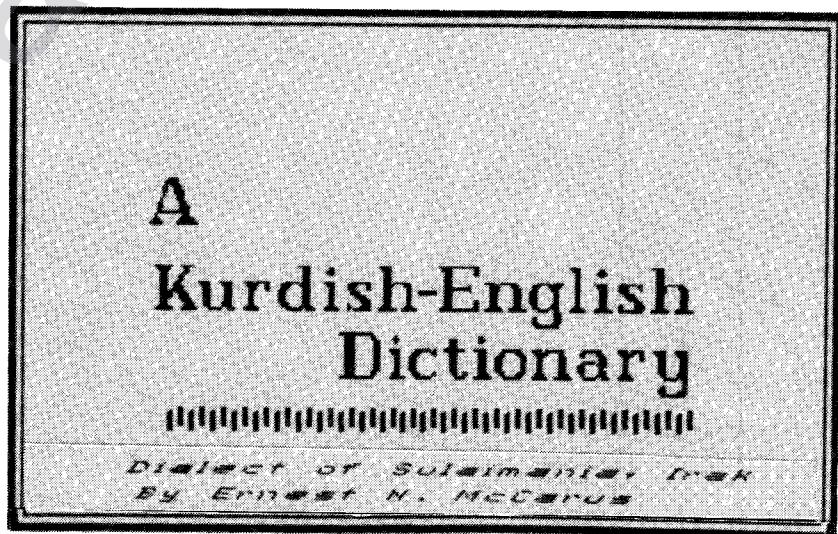
Pê yan vê (dêlvâ bi wi, bi wê).

Jê (dêlvâ ji wi, ji wê).

Lê (dêlvâ li wi, li wê).

Tê (dêlvâ di wi, di wê).

Nîse : Tê re

Weka ku emê li dûrtir bibinin (Pişk XXII), hemî van teşeyên hevgirti bi daçekên cihê bi kar tê.

Nîşe :

Jê re, dêlva ji wî re, ji wê re.
Pê re, dêlva bi wî re, bi wê re.

Di dawiyê de, hevgirtinên pê yan vê, jê, lê, tê dibin pêşdani.

Nîşank : ê dikare ji bo cihstendina pronavên pêşker ên yekejmar ên têrkeri, vî, vê (ji ev), wî û wê (ji ew), di eynî erkan (wazife) de, ji bi kér bê.

135. Pronavê kesin ê bîrdar

Di kurdi de pronaveki kesin ê bîrdar, xwe, hêye. Ew ji bo her sê kesen her du zayêndan û her du jimaran dibe. Ji bo ku ew hergav erkê têrker dike, xwe tucar naguhere.

Xwe bi awakî neçari cihê her pronavê ku dema ku weka têrker di nav hevokêkê de bi kar tê dibe nûnerê kirdêyi, eger eva dawin bi awakî vekiri yan ne vekiri bê nisan dan, distine.

Ango, xwe dikare weka têrkerâ gerandi (direkt) yan negerandi (endirekt), yan ji

weka têrkera nav (destdani) bi kar bê.

136. Bikaranîna xwe weka têrkera lêker

Xwe, bi awakî wekhev, lê neçari, cihê hemî pronavên kesin, di hemî erkêwan ên têrkeren lêker de, her dema ku evê dawin divê - eger bikaranîna wan bê pejirandin - bibin nûnerê kirdê yan tevayıya kirdeyen hevokê, distine. Bi awaki din, meriv xwe bi qasi têrkera lêker a ku bi fransizi bi : moi-même, toi-même, lui-même, elle-même, soi-même, nous-mêmes tê wergerandin bi kar tîne.

Bikaranîna pronavên têbîi

Ez te dibinim (kirde : ez, kesê 1min; têrker : te, kesê duyemin).

Ew te dibîne (kirde : ew, kesê 3min ê yekejmar; têrker : te, kesê 2min ê yekejmar).

Ew wî dibîne (kirde û têrker : kesê 3min ê yekejmar, lê her yek ji wan keseki din nişan dide).

Hon me dibînin (kirde : kesê 2min ê gelejmar; têrker : kesê 1min ê gelejmar).

Emê ji wê re gost bikirin.

Ew masê li ber wan datinin (kirde û têrker : kesê 3min ê gelejmar, lê ku kesen cihê nişan didin).

Lêkeren ku di nişeyên buhuri de xuya dibin hemî lêkeren sergerandi yênu ku bo demen tofa siyemin hatine kesandin in. Bi demen her du tofêne yekemin, rezikên (qaide) bikaranîna xwe eynî diminin : Me xwe eşand. Min xwe dit. Wê ji xwe re gost kirî, û hwd.

Bikaranîna "xwe"

Ez xwe dibinim (kirde û têrker : kesê 1min ê yekejmar).

Tu xwe dibini (kirde û têrker : kesê 2min ê yekejmar).

Ew xwe dibîne (kirde û têrker : kesê 3min ê yekejmar, her du ji eyni kesi nişan didin).

Em xwe dibînin (kirde û têrker : kesê 1min ê gelejmar).

Honê ji xwe re gost bikirin.

Ew masê li ber xwe datinin (kirde û têrker : kesê 3min ê gelejmar, ku eyni kesan nişan didin).-

Nîşank I. Emê li dûrtir bibinin ku xwe gelek caran ji bo avakirina lêkeren bîrdar bi kar tê.

Nîşe : Xwe dirêj kirin. Xwe lezandin, û hwd.

Nîşank II. Dema ku xwe gelejmarekê nişan dide, lê-

kêren sergerandi yênu dema buhuri ku ew têrkerê wan e hergav yekejmar diminin, eger kirdêya wan xuya be. Di vajayê wê de, eger eva dawin ne xuya be, pêvhatin bi awayê gelejmar dibe.

Nîşe : Wan bila sebeb (bê sebeb) xwe aciz kir. Bila sebeb xwe aciz kirin.

Helebçe

Amed

Geleki bindest,
Dixwazi bibi serbest,
Pişta xwe bi xwe bibest,
Ramangelêr, ne ramanperest.

* * *

Helebçe !
Berî te,
Cavên me tiji xuli,
Guhên wan tiji héri.
Piştî te,
Cavên me tiji xwin,
Guhên wan tiji mil (1).
Tu dibêjî :
- kuro, ne wilo ye.
    Dilê xwe fire ke,
    Matiryalizmê bixwine,
    Li dinê dêr ke.
Ez ê Helebçe bibirim, bêjim :
- çengkutan e ! (2)
Tu dibêjî :
- kuro, ne wergi ye.
    "Dinya azad"
    "Xaka mafêن mirovan"
    Demokrasiya birciwazi"
Tu pê ne yi razi ?
Tu ci ji me dixwazi ?
- yek kete navê û got :
    Cima vi herdu seri firot ?
Ez ê Helebçe bibirim û bêjim :
- çengkutan e !

* * *

Geleki bindest,
Dixwazi bibi serbest,
Pişta xwe bi xwe bibest,
Ramangelêr, ne ramanperest.

* * *

Piştî Helebçe,
Kûzê e'ybê,
Kûzê xwexapandinê,
Bi rê ve,
Bû perçe perçe.
Helebçe,
Demokrasi,
Demokrasiya stêrkê,
Mûyek lê nînê, bê pirş e.

(1) mil : qûm, héri û cîlba li ber derya û çema.

(2) çengkutan : ji çengê hatiye. Çenga dikute : gotinêن bê wata û vala dike.

Serî şîf tazi.
Rûmet çû,
Li ber tif û xwazî.
Pû "demokrasi"

* * *

Geleki bindest,
Dixwazi bibi serbest,
Piştâ xwe bi xwe bibest,
Ramangelêr, ne ramanperest.

* * *

Demokrasi !
Van dewletên bi kespik
Wan dewletên bi xirxirk,
Tu kirini kedane,
Li stoyê xwe badane,
Bi te gel girêdane.
Helebçe û demokrasi,
Na binim mina zoyê dildara,
Li kêleka hew,
Li ba hew,
Li hew.

* * *

Win ne bi xêr hatin, Mêvanino !
Demokrasiya birciwazi,
Pêşverûti,
Li Konferansa Navnetewi,
Konferansa çekên kîmawî.
We got û got.
Yekî kirri, yekî firot.
Bijîskê bê sinor
Pû kire herdu seri, got :
- Konferansa Navnetewi,
Rûreşıya navnetewi,
Bextreşıya navnetewi.
Kurdên reben,
Ez zanim
Cawa hatin gazkirin.
Dewletên beşdarên
Konferansa navnetewi,
Ci çep, ci rast,
Hemî xwe kerr kirin.

* * *

Geleki bindest,
Dixwazi bibi serbest,
Piştâ xwe bi xwe bibest,
Ramangelêr, ne ramanperest.

* * *

Helebçe ! Helebçe !
Berketi nine.
Kesek ne berketiyê te.
Kêse siwarbûn e,
Hemî siwarê te.

* * *

X e b a t a m e

5 Kanûn 1988

Civinêkê çapê li navenda çapê ya bajarê Namur, Centre des Rencontres, tevi Liga Beljikî ji bo Parastina Mafêni Mirovi - Saxa Namur-û Navenda Candi ya Derhatiyen Namur. Amanca vê civinê ilankirina şeva agahdariyê li ser njadkujiya Halabca ku me pisti çend rojan, di 13 Kanûn de, pêk ani bû. Ev civin bi awakî gelek fireh di televizyon, radyo û rojnameyên Namur de hat wêşandin.

9 Kanûn

Endamek ji Têkoşer di televizyonâ Namur de nêziki saetekê li ser pirsâ kurdî peyivi.

13 Kanûn

Şeva agahdariyê li ser Halabca û pirsâ kurdî. Nûnera Têkoşer, serokê Liga Mafêni Mirovi yê Namur, André Marie Servais, û senatorê kevn û dostê Kurdan, Jean-Emile Humblet, dûr û dirêj li ser Kurd û Kurdistanê peyivin. Pistre, filma belgeyi ya li ser njadkujiya Halabca hat nisan dan. Di dawiyê de, besdaran bi pirsên xwe yêngiring balkêşîyeke mezin pêşan da û pirtük û belgeyen kurdî kirin.

20 Kanûn

Cardin, di çarçeva kampa-nya xwe ji bo Halabca de, me eyni şeva agahdariyê li bajarê Liège, bi alikariya rëexistina Mouvement Chrétien Pour la Paix, pêk ani. Ji derveyî nûnera Têkoşer, Jean Pascal Zandars, pisporê (mutexesis) çekên şimik peyivi.

13-15 Cile 1989

Konféransa Kurdî li Stockholm. Ev civin ji aliyê Federasiyona Komelén Kurd li Swêdê, li ser pirsên Kurdên Ewropa, hati bû pêk anin. Nêziki 200 kes besdarti wê bûn. Konférans, hem ji aliyê navêrokê û hem ji ji aliyê pêkaninê, gelek hêja bû. Li rûpel 5 binêre.

10 Cile

Şeva agahdariyê li ser Halabca li bajarê flaman

Hêuzdên-Zolder. Ji derveyî nûnerê Têkoşer, rojnamevanê beljikî Marc Hoogstijns ku nuh ji Kurdistanâ Iranê vegeriya bû filma gerra xwe nişan da. Ev filma hêja di televizyonâ beljikî de hat pêşan dan û di rojnameyan de li ser vê serdanê (ziyaret) dûr û dirêj hat nivisin. Televizyonâ Ewropi yê din jî vê filmê xwest.

22 Sibat

Me filma Halabca li bajarê La Louvière, bi alikariya rëexistina giring Pax Christi nişan da.

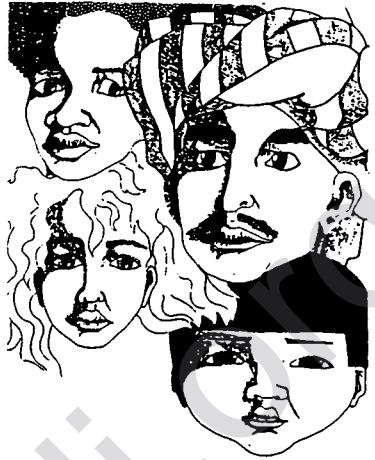
25 Sibat

Rëexistina flaman Mala Asityê şeveke mezin li ser Kurdan, li bajarê Aalst, pêk ani. Parlementerê Ewropi Willy Kuypers û 3 nûnerên Têkoşer dûr û dirêj li ser

POLITOLOGISCH SYMPOSIUM
DE BELGISCHE BELEIDSVORMING
INZAKE CHEMISCHE WAPENS

Zaterdag 18 maart 1989

AU MENU

Cuisine de tous les continents
plats chauds et froids

pirsa kurdî axaft. Piştî pirs û bersivan, koma Têkoşer a folklore û xwarinên kurdi dilê bêşdaran tije şahi kir.

8 Adar

Civîneke çapê li Têkoşer bi hinceta sersaliya nijadkujiya Halabca û şandina 2 milyon frenkên beljiki ji aliye hikûmeta Beljika bo Kurdistanê. Li rûpel 4 binere.

11-19 Adar

Foire du Livre. Ev raberiya mezin a navnetewî ya pirtûkan her sal li Brukselê, li Centre International Rogier, pêk dibe. Bi sed hezaran mervî têr serdana wê. Têkoşer, têvi gelek rôxistinê din ên ku ji aliye Wezareta Candê alikarî distinin, bêşdari wê bû.

18 Adar

Endamek ji Têkoşer bêşdar bû seminereke rôzani (siyasi) li ser afirandin û bikaranina çekêni simik. Ev roj ji aliye rôxistina Huweco li bajare Antwerpen (Anvers) pêk bû. Gelek pispor û parlementerên cihê li ser vê pirsê peyivin.

18 Adar

Endamek ji Têkoşer bêşdar bû seminera Marx, Rôxistina diji Nijadparêziyê, li ser pirsa penaberan (multeci).

22 Adar

Newroza Iraniyan ku ji aliye komiteke penaberên irani hat pêk anin. Me stran û dilanên kurdi pêşkes kirin.

24 Adar

Cardin Newroza Iraniyan

ku ji aliye komiteke din a penaberên irani pêk bû bû. Em bi folklora kurdî bêşdari wê bûn.

24 Adar

Şeveke agahdariyê li ser diroka Kurdistanê û ya Newrozê ji aliye Partiya Komunist a Yekbûyi ya Tirkîyê hat pêk anin. Têkoşer ji bo axaftinê hati bû vexwendin (dawet kirin). Me ji heval Ihsan Aksoy vexwend ku were bipeyive. Wi axaftineke dirêj û gelek hêja li ser diroka Kurdistanê û rôzayê (mana) Newrozê kir. Piştî wi, Mîrza Zeki Kiliç, ji komita navendi ya vê partiyê, têhlila rôzana partiya xwe li ser pirsa kurdi kir. Piştî pirs û bersivan, me filmeke belgeyi li ser diroka soreşa Kurdî li Kurdistanê Iraqê "Dengê Kurdistanê" pêşan da û pirtükên kurdi firotin.

